

O'QISH SAVODXONLIGI DARSIDA SAVOL-JAVOB USULI

Xusanova Madinabonu Muzaffarjon qizi

Qo'qon universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'qish savodxonligi darslarida savol-javob usulini samarali qo'llash va ulardan foydalanish haqida batafsil yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: metodika, o'qish savodxonligi, interfaol usullar, savol-javob metodi.

Savod o'rgatish davrida o'qish va yozish harakatini maqsadga muvofiq ravishda bajara olish o'qish va yozish ko'nikmasi deyiladi. Bu ko'nikma bilimni talab qiladi, chunki har qanday ko'nikma bilimsiz shakllanmaydi. Bilim ko'nikmaga aylanmagan bo'lishi mumkin. Masalan, bola v harfining elementlarini, yozuv chiziqlari orasiga qanday joylashtirilishini bilib, uni daftarda yoza olmasligi yoki o'quvchi harflarni tanib, ularni o'qiy olmasligi mumkin. Yozish ko'nikmasini hosil qilish uchun boshqa faoliyat turlari, ya'ni yozish jarayonida partada to'g'ri o'tirish, ruchkani barm oqlar orasida tulish, daftarni qiyalikda qo'yish kabilar ham o'rgatiladi. O'qish va yozish ko'nikmasi takomillashtirila borib, malakaga aylantiriladi. Malakaning shakllanishi uchun bir faoliyat bir necha bora takrorlanishi lozim. Yozish malakasida o'quvchi ruchkani qanday ushlab, qanday yurgizish haqida o'ylab o'tirmay, so'z va gaplarni yoza boshlaydi. Demak, o'qish va yozish malakasi harakatning o'ylab o'tirmay amalga oshirilish jarayonidir. Malaka o'qitishning keyingi bosqichlarida mustahkamlanib, avtomatlashish darajasiga yetkaziladi. O'qish va yozish kishi nutq faoliyatining turi bo'lib, u nutqqa oid malakadir. O'qish malakasi ham, yozish malakasi ham nutq faoliyatining boshqa turlari bilan, ya'ni og'zaki hikoya qilish, o'zgarar nutqini eshitish orqali anglash, ichki nutq bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Maktabda o'qitishning muvaffaqiyati savod o'rgatishning qanday tashkil etilganligiga bog'liq. O'quvchini savod o'rgatish jarayonida elem entar o'qish va yozishga o'rgatishda o'quvchilam ing faoliyat ko'rsatishi va nutq faoliyatiga kirishishlari uchun talab bo'lishi, o'z fikrini og'zaki yoki yozma ifodalashi uchun zaruriyat va ehtiyojni yuzaga kcltiruvchi vaziyat yaratilishi lozim. O'qish savodxonligida ishlatiladigan metodlardan biri bu savol-javob metodi xisoblanadi. Savol-javob metodi boshlang'ich ta'limy a'ni o'qish savodxonligida qay tartibda o'tkaziladi? Degan

savolga men shunday deb ta'rif beraman. O'quvchilar bilan dars jarayonida aynan qaysidir mavzu yuzasida o'yin tariqasida bu metodni o'tkazsak bo'ladi. O'quvchilarni guruhlariga bo'lib o'qishgan ertaklari yoki eshitgan she'rlaridan foydalanib bu metodni qo'llaymiz. Men sizlar bilan bir nechta metodlarni bo'lishaman.

“Fikrlarning shiddatli hujumi” metodi

O'tilgan mavzuni takrorlashda foydalaniladi. Bu metod orqali o'quvchilarning

- 1.kayfiyati ko'tariladi
- 2.darsga qiziqish kuchayadi
- 3.mavzuni yodda saqlab qolishlariga yordam beradi
- 4.xotiralarini rivojlantiradi
- 5.raqobat muhitini dars davomidagi zerikish hissi unutiladi

Daftardagi savollar asosida o'quvchilarning o'zaro savol-javoblari (10 ta savol berish va shuncha savolga javob qaytarish mashqi) quyidagi shakllarda o'tkaziladi:

1. Partada yonma-yon o'tirgan o'quvchilar xattaxta yoniga kelib yoki o'midan turib o'zaro savol-javob qiladilar. Bunda bir o'quvchi mustaqil ravishda yoki daftardan savolni ko'rib olib savol beradi, ikkinchisi mustaqil ravishda javob qaytaradi. Savol-javobdagi tezkorlik rag'batlantiriladi.

2. O'quvchilardan biri stol yoniga keladi, boshqa o'quvchilar o'qituvchining ruxsati bilan unga savol beradilar. Dastlabki paytlarda savollar daftarga qay tartibda yozilgan bo'lsa, shu tartibda, keyinroq aralash holda berilishi mumkin.

3. O'quvchilardan biri stol yoniga kelib, savol bera boshlaydi, o'qituvchining ruxsati bilan o'quvchilardan biri javob qaytaradi. Ba'zan savol bergan o'quvchi sinfdoshlariga ismini aytib murojaat qilishi foydalidir. Bunda suhbat yanada jonlanadi.

4. Koptok o'yini tashkil etiladi. Koptokli o'quvchi uni sinfdoshlaridan biriga otib savol beradi, u koptokni ilib olib, savolga javob qaytaradi. So'ng o'zi savol berib, koptokni boshqa bir sinfdoshiga otadi. Savol bilan javob orasida to'xtam uzayib ketsa, sinf jamoasi faollashtiriladi. B.G.Skobin bu haqda shunday yozadi: "...tushunish, aytish va mustaqil fikr bildirishning vaqt jihatdan bo'linishi maqsadga muvofiq emas. Bunday bo'linish qiziqishning pasayishiga olib keladi, natijada yangi narsani anglash va eslab qolish o'quvchilarning nutqini ijobiy ravishda o'stirishga xalal bera boshlaydi”

Xullas, savol-javobning normal sur'atda o'tishi, javob reaksiyasining kutilgan muddatda yuzaga kelishini ta'minlash uchun leksik va grammatik qiyinchiliklar suhbatga

qadar bartaraf etilishi kerak. Shunga ko'ra ham suhbatni o'quvchilar awalgi darslarda ravon ayta olgan gaplar doirasidagi savollardan foydalanib boshlash, ehtiyotlik bilan mavzuni kengaytirib borish, shu orqali og'zaki nutq ravonligini oshirish zarur. O'quvchining o'qituvchiga savol berishi sinfdoshlarida javob qaytarishga hozirlik kam bo'lgan paytda qo'l keladi. Darsda o'quvchilar bir-birlariga qancha ko'p savol berishsa, o'quv materiali shunchalik puxta o'zlashadi. O'qituvchi kim qancha savol berib, javob qaytarayotganini ish daftariga belgilab boradi. Birorta savol bermagan, birorta savolga javob qaytarmagan o'quvchilarga darsda qo'yiladigan umumiy baho pasaytiriladi, ballar kamaytiriladi, bunday o'quvchiga a'lo baho qo'yilmasligini o'qituvchi ta'kidlab boradi. Bunday chora bolalarda suhbatda faol ishtirok etish kerak ekan degan fikr paydo qiladi. Suhbatda qatnashdimi, demak, bolaning o'zlashtirishi yaxshilanadi.

Bu narsa o'quvchini chalkashtirib yuboradi: u qaysi savol shakliga javob qaytarishni bilmay kalovlanib qoladi. O'quvchilarni shu darsda o'qiladigan matn mazmunini tushunishga tayyorlash maqsadi bilan o'tkaziluvchi yalpi suhbatga ham yuqoridagi talablar asosida hozirlik ko'riladi. Bunda o'quvchilarning matndagi yangi ma'lumotlardan xabardor yoki xabardor emasliklariga ham ahamiyat beriladi. Bolaning eshitmagan yoki ko'rmagan narsasi haqida undan so'rab-surishtirish darsda vaqtni behuda sarflashga olib keladi. Masalan, "Bionika nima?" matni shunday ma'lumotlarga ega. Suhbatning behuda bo'lib chiqmasligi uchun uni bunday matn yuzasidan tashkil etmaslik lozim. Bunday suhbatni o'quvchilarning hayot tajribasiga yaqin mavzulardagi parchalar bo'yicha uyushtirish maqsadga muvofiqdir. Bunda tanish jumlar, tanish so'zlar bir sidra xotiraga tushiriladi, shu yo'l bilan matn mazmunini tushunib o'qish uchun sharoit yaratiladi. O'tilgan mavzulami, ular bilan bog'liq ravishda leksik materiallarni takrorlash ma'lum va qat'iy reja bilan amalga oshirilmog'i lozim. Bu ish dastlab dars rejasida hal etilmog'i, so'ngra xotiraga tushirish ko'zda tutilgan so'zlar chegarasi belgilanmog'i darkor. Yalpi suhbat uchun o'ndan ortiq savollar tanlanadi yoki ajratiladi. Buning boisi shundaki, o'quvchilar har darsda ko'proq so'zlamini tez eslay olishni o'rganadilar. Yalpi suhbat paytida o'qituvchi quyi sinflarda o'tilgan mavzulami bolalarning bilim saviyasiga qarab kengaytirib takrorlashi to'g'ri bo'ladi. O'quvchilar bilan o'tkaziladigan yalpi suhbatning to'rtinchi maqsadi ularning erkin nutqini o'stirish mazmunidagi ishlar asosida amalga oshiriladi. Lekin amalda o'qituvchilar bunday yalpi suhbatga rasmiyatchilik bilan yondashadilar: yil, oy, hafta, kun, ob-havo, dars bilan bog'liq savollar darsdandarsga, yildan-yilga bolalarga berilaveradi, ularning aksariyati javob

qaytarishga qiynalib, talaffuz hamda leksik-grammatik xatolarga yo‘l qo‘yaveradilar. “Bugun haftaning nechanchi kuni?”, “Hozir nechanchi dars?”, “Noyabr nechanchi oy?” kabi savollar yalpi suhbatlarda chaynalib siyqasi chiqib ketadi. Suhbatda rejalilikka erishish lozim, buning uchun esa dars bayonida berilajak savollarni aks ettirish, hayot bilan bog‘lash, darsdan-darsga farqlantirib borish darkor.

O‘zbek tili darslarida bajariidigan leksik-grammatik mashqlar o‘quvchilarni savol tuzish, unga javob qaytarish bilan bog‘liq bilimlarni egallash va malakalar shakllantirish uchun yo‘naltiradi. Boshqacha aytganda, savoljavobni o‘rgatish uchun ma‘lum tizimdagi leksik va grammatik mashqlar bajarib borilish kerak. Shunday ishlar amalga oshirilmagan sinflarda o‘quvchilar savollarni ham, ularga qaytariladigan javoblarni ham yod oladilar.

Dars bosqichlaridan biri bo‘lmish savol-javoblarning samaradorligi, to‘g‘ri uyushtirilganligi quyidagi mezonlarga ko‘ra baholanadi:

- 1) so‘z va gaplarning to‘g‘ri talaffuz qilinishi, sintagma va ohangga e‘tibor berilgani;
- 2) savollar berish va javob qaytarish tezligining ortib borishi;
- 3) savollarning mavzuviy kengayib borishi;
- 4) savol-javoblarning tobora dialogga yaqinlashishi;
- 5) gap turlarining kengroq qamrab olinishi;
- 6) javoblarning savollarga mos tarzda tuzilishi; kitobiy bo‘lmishligi;
- 7) o‘quvchilarning so‘z boyligining, imlo savodxonligining oshuvi;
- 8) mulohaza madaniyatini rivojlantirish sari yo‘nalishi.

O‘quvchilarni dialogik nutqqa tayyorlash quyidagi vazifalarni o‘z ichiga oladi: 1) savol va javoblarni ravon ayta olish; 2) savol tuzish malakasini egallash; 3) savolga dastlab to‘liq, keyin qisqa javob qaytarish. Oldingi darsda o‘rganilgan matn yuzasidan uyushtiriladigan suhbat o‘quvchilarning bilim va malakalarini to‘liq hisobga olmag‘i, shularga tayanmogi lozim. O‘quvchi gapni ravon ayta olmasa, u savolga javob qaytara bilmaydi, Savol tuzilishi jihatidan yangi bo‘lsa, unga o‘quvchi tayyorgarliksiz, ya‘ni uni mexanik yo‘l bilan javob berish qo‘lidan kelmaydi. Xullas, savolning oson-qiyinligi quyidagilarga bog‘liq: 1. Savolning o‘quvchiga yaxshi tanish hayotiy faktga asoslangani. 2. Savolning bolalar erkin ayta oladigan gap qurilmasi asosida tuzilgani. 3. Savol orqali o‘quvchining bilish-bilmaligi tekshirilayotgan axborot o‘zlashtirilgani (eslab qolingani). Savollarni o‘qituvchining o‘zi tuzadimi yoki darslikdan oladimi, baribir ularning matnga yaqinlik-uzoqlik darajasini ham e‘tibordan chetda qoldirmaslik kerak. Savollar matn mazmuniga aloqadorligi jihatidan ikki

xil bo'ladi: 1) matn mazmuni yuzasidan berilgan savollar; 2) matn haqidagi savollar. Agar "Siz o'lgan darsda qaysi matnни o'qigan edingiz?" degan savol berilsa, bu savol matn haqida bo'ladi. Matnga doir savollar o'z navbatida ikki xil tuziladi: 1) matndagi gaplar yuzasidan; 2) matn mazmuni yuzasidan unda boimagan gaplar bilan.

Xulosa

Xullas, o'zbek tili darslarida o'qituvchining yangi o'rganilgan matn yuzasidan savollar tuzib, suhbat tashkil etishi o'quvchilarda savollar tuzishda matnning qaysi jihatlariga e'tibor berish kerakligi, ijodiy savollar qay tarzda tuzilishi, ijodiy javoblar qay tarzda qaytarilishi haqida tushuncha hosil qiladi, o'qilgan matnlar, shuningdek, so'zlashuvga xos savollardan iborat "O'zbekcha ruscha so'zlashuv daftari" tuttirilishi axborotni o'quv yili va sinflar mobaynida yodga keltirib turish, ulardan foydalanib o'zaro savol-javobda faol ishtirok etish dasturiy materiallarni puxta o'zlashtirishni ta'minlaydi, darslar samaradorligini yuksaltiradi, o'quvchilarda o'zbek tilini o'rganishga boigan qiziqish oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boyko Yu.N. Elemento` psixoterapii v obhesomoticheskoy poliklinike. J. Medsestra, 2000, №-2.
2. Mejdunarodno`y kodeks meditsinskoy etiki. J. Vrach, 1994, №-4, s-47.
3. Sh. Mirziyov. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. T. : O'zb., 2017.
4. Sh. Mirziyoev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va halq farovonligining garovi. T. : O'zbekiston, 2017.
5. Mirziyov Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollari bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. G`G` Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11.

Internet saytlari.

1. www.buxdti.uz, 14. www.gov.uz–O'zbekiston Respublikasi xukumat portali.
2. www.lex.uz–O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
3. www.medline.com;
4. O'z.Pec.CCB веб-сайт WWW.minzdrav.uz www.e-mail ; info@minzdrav.uz
www.ByxMI.uz